

Netřeba v červnu o déšť prositi, přijde, jak začnem kositi

Ačkoli to tak na první pohled možná nevyplývá, najdeme v šestém měsíci kalendářního roku docela dost podnětů vybízejících k jazykovým zastavením. Vedle Mezinárodního dne dětí (MDD) můžeme slavit mimo jiné Světový den životního prostředí, Světový den oceánů, Světový den větru nebo Den otců. Jde o významné, sváteční dny, proto píšeme první slovo jejich celého označení s velkým počátečním písmenem.

Protože v různých zdrojích přinášejících přehled významných dní se u některých výročí slova mezinárodní a světový zaměňují (např. u dne životního prostředí), nabízí se otázka, jak den mezinárodní a den světový odlišíme. Významový rozdíl je jasný. Světový znamená vztahující se k celému světu neboli známý, proslulý po celém světě; synonymem je poměrně frekventované přejaté slovo globální, které se však ve spojitosti s významnými dny v češtině neužívá. Adjektivem mezinárodní vyjadřujeme význam „konaný za účasti více národů nebo států“, může se tedy týkat jen několika států; synonymem je výraz internacionální, ten se v současných textech objevuje poměrně málo. Česká pojmenování bývají překladem původního názvu z jazyka, v němž byl významný den poprvé oficiálně deklarován (nejčastěji z angličtiny, např. World Ocean Day, World Environment Day, Global Wind Day, Father's Day), roli však má i tradice, vžitost určitého pojmenování (např. MDD má od 50. let název World Children's Day, u nás je vžitě označení se slovem mezinárodní).

Z výčtu červnových mezníků rozhodně nemůžeme vynechat dva dny, které mají dlouhou tradici v našem prostředí. Prvním z nich je 8. červen – svátek nositelů jména Medard. Jméno je všeobecně známé, přestože Medardů je u nás jen hrstka. Podle portálu údajů o četnosti jmen a příjmení žilo v České republice v r. 2016 celkem 36 Medardů. Obliba jména v posledních letech stoupala: v r. 2010 bylo Medardů jen 18,

1 Letní chytání světlušek. Dřevotisk na papír. Autor neznámý, Japonsko, 19. století. Tokyo National Museum

v r. 2015 se jich narodilo dokonce 7; průměrný věk je 21 let. (Počty nejsou úplně aktuální, protože přístup k údajům na stránkách Ministerstva vnitra, z nichž portál čerpal, byl v souvislosti s GDPR v r. 2016 ukončen.)

Toto mužské jméno germánského původu pochází ze staroněmeckého jména Mahtahard, které je složeninou výrazů *macht* (moc, síla) a *hardus* (tvrď); Medard byl tedy ten, kdo byl mocný, schopný, silný, udatný. Nejznámějším nositelem jména byl francouzský biskup žijící v 6. století, který je považován za patrona sedláků, pastýřů, vinařů a sládků, nověji i meteorologů.

Medardovo jméno bývá každoročně připomínáno v souvislosti s počasím, přesněji s deštěm. Pranostika Medardova kápě – čtyřicet dnů kape patří k nejpobulárnějším a nejcitovanějším. Má několik méně známých obměn, např. Když se Medard rozvodní, pršívá šest týhodní. Jak na Medarda prší, tak šest neděl dešť se vrší. Jaké počasí na Medarda bývá, šest neděl trvání mívá. Na jakou notu Medard zahraje, na tu se bude celý měsíc tancovat. Medardův dyšť – čtyřicet dnů plíšť (plíšť je zastaralé označení plískanice, deště doprovázeného větrem a chladem). Ve Vančurově novele Rozmarné léto můžeme číst: „Hledme,“ pravili občané, „není bezpečnějšího přírodního zákona nad zákon Medardův.“ Naši předkové pozorovali přírodu přesně. Meteorologové mohou potvrdit, že kolem Medardova svátku se ve střední Evropě obvykle mění charakter počasí – převládá příliv vlhkého oceánského vzduchu, a pravděpodobnost deštivých dní se tedy zvyšuje.

Přemýšleli jste někdy, jakou má slovo kápě spojitost s deštivým počasím? Kápě je pokrývka halící hlavu, kapuce, kukla. Představ si např. mnišskou kápi nebo kápi na

historickém plášti není nic nesnadného. Nepochybně může sloužit i jako ochrana před deštěm, ale že by způsobovala přehánky? Výrazem kápě se označuje také klenbová výseč, díl klenby vymezený klenebními žebry a zaklenutý samostatně jako jedna plocha. Ani tento význam nám do pranostiky jasno nevnese. Ve Slovníku spisovného jazyka českého (1960–71) naštěstí najdeme u hesla kápě ještě jeden význam. Je označený hvězdičkou značící řídké užití, ale právě o ten jde. Kápě je totéž co kapka, krůpěj. Vedle tohoto výrazu se dříve užívaly i varianty kápěj, krápě, krápěj. Podobu Medardova krápě zachycuje František Ladislav Čelakovský ve svém Mudrosloví národu slovenského v příslovích (1852). Spojitost se slovesem krápat užívaným i v současné češtině je pak už evidentní.

Druhým mezníkem je 24. červen – svátek Jana Křtitele. Rovněž tento den je v lidové slovesnosti spojován s deštěm: svatý Jan vylíje vždy vody plný džbán nebo svatý Jan Křtitel dešťů je ctitel. Významnější pozornost však naši předkové věnovali předvečeru, svatojánské (variantně svatojanské) noci. Lidový svátek navazuje na předkřesťanské oslavy letního slunovratu. Typickým znakem bývaly svatojánské ohně, symbolicky představující slunce na vrcholu sil. Mimořádná moc bývala přisuzována zejména svatojánským bylinám či zelinám, používaným k léčení lidí i hospodářského zvířectva. Byliny nasbírané za této noci byly nejmocnější a také se věřilo, že po dni sv. Jana Křtitele příroda ochabuje ve svých silách a že byliny sbírané později ztrácejí na léčivé moci.

Mimořádně ceněnou rostlinou, která nechyběla v žádné domácnosti, býval bez černý (*Sambucus nigra*). Věřilo se, že se pod rozložitými keři bezu usídlují domácí bůžkové hospodářičci, kteří ochraňují stavení. K léčení se používaly (a stále používají) květy, sušené plody, štáva, listy, kořen. Důležitost bezu připomíná lidová slovesnost úslovím černý bez nad doktora jest. Označení bez se užívá jako základní na velké části našeho území. Druhý svazek Českého jazykového atlasu (ČJA, dostupné na <https://cja.ujc.cas.cz>) nabízí další lidová pojmenování: bezinky, bezoví, bzí, bzinja, bzejna, bzinkny, chebz, chebza, chebzí, kobzinky, smradinky nebo kozička, kozičkový chrást. Objevují se i s přívlastky: černá bzejna, černý bez/chebz (podle barvy plodů) i bílý bez/chebz (podle barvy květů), planý nebo divoký bez (nepěstěný, volně rostoucí), smradlavý bez/chebz (podle charakteristické „vůně“). Značnou škálu názvů mají i plody. Mnohá pojmenování jsou shodná s názvem rostliny (bezinky, chebzinky, kozičky), jiná mají samostatné jméno: hural, kinkule, řídce i psi bzinke nebo chebzové jahůdky.

Abychom se nesoustředili jenom na rostliny, můžeme si v ČJA nalistovat stránky věnované nářečním pojmenováním světlušky menší (*Lamprohiza splendidula*, o světluškách více v Živě 2025, 3: 125–128). Její lidové názvy totiž velmi často odkazují právě ke sv. Janu: svatojánská/svatojánská muška/moucha, svatojánský brouček/chrobáček, svatojáněk/svatojánka a světlojánka, světlý janek, janíček, lucernička, světlýlko.

Milí čtenáři, užijte si vlhké letní deště i noci prosvětlené svatojánsky.

Použité zdroje uvádíme na webu Živy.